

FOREIGN TRADE RELATIONS OF INDEPENDENT UZBEKISTAN IN 1991–1993: EXPORT-IMPORT RELATIONS WITH THE CIS, AFGHANISTAN, INDIA, AND PAKISTAN

Charos Saidova

*First-year full-time doctoral researcher
Faculty of Social Sciences
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Shahrisabz, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: Uzbekistan, independence, foreign trade, exports, imports, CIS, India, Afghanistan, Pakistan, trade balance, food imports, 1991–1993.

Received: 12.10.26

Accepted: 13.10.26

Published: 14.10.26

Abstract: This article analyzes the foreign trade relations that developed during the early years following the Republic of Uzbekistan's attainment of state independence, particularly in 1991–1993. The study focuses primarily on Uzbekistan's trade and economic relations with the former Soviet republics and the member states of the Commonwealth of Independent States (CIS), as well as Afghanistan, India, and Pakistan. It examines export and import volumes, imports of certain food products, the trade balance across various industrial sectors, and changes in trade indicators involving South Asian countries.

MUSTAQIL O'ZBEKISTONNING 1991–1993-YILLARDAGI TASHQI SAVDO ALOQALARI: MDH, AFG'ONISTON, HINDISTON VA POKISTON BILAN EKSPORT- IMPORT MUNOSABATLARI

Charos Saidova

*Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-kurs tayanch doktoranti
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Shahrisabz, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: O'zbekiston, mustaqillik, tashqi savdo, eksport, import, MDH, Hindiston, Afg'oniston, Pokiston, savdo balansi, oziq-ovqat importi, 1991–1993-yillar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillarida, xususan 1991–1993-yillarda

shakllangan tashqi savdo munosabatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori O'zbekistonning sobiq Sovet respublikalari va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari, shuningdek Afg'oniston, Hindiston va Pokiston bilan savdo-iqtisodiy aloqalariga qaratilgan. Tadqiqotda eksport-import hajmi, ayrim oziq-ovqat mahsulotlari importi, sanoat tarmoqlari bo'yicha savdo balansi hamda Janubiy Osiyo mamlakatlari bilan savdo ko'rsatkichlarining o'zgarishi ko'rib chiqiladi.

ВНЕШНЕТОРГОВЫЕ СВЯЗИ НЕЗАВИСИМОГО УЗБЕКИСТАНА В 1991–1993 ГОДАХ: ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ СО СТРАНАМИ СНГ, АФГАНИСТАНОМ, ИНДИЕЙ И ПАКИСТАНОМ

Чарос Саидова

Докторант первого года обучения

Факультет социальных наук

Шахрисабзский государственный педагогический институт

Шахрисабз, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Узбекистан, независимость, внешняя торговля, экспорт, импорт, СНГ, Индия, Афганистан, Пакистан, торговый баланс, импорт продовольствия, 1991–1993 годы.

Аннотация: В данной статье анализируются внешнеторговые отношения Республики Узбекистан, сформировавшиеся в первые годы после обретения государственной независимости, в частности в 1991–1993 годах. Основное внимание уделяется торгово-экономическим связям Узбекистана с бывшими советскими республиками и странами Содружества Независимых Государств (СНГ), а также с Афганистаном, Индией и Пакистаном. В исследовании рассматриваются объёмы экспорта и импорта, импорт отдельных видов продовольственных товаров, торговый баланс по различным отраслям промышленности, а также изменения показателей торговли со странами Южной Азии.

Kirish. 1991-yilda O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishishi mamlakatning siyosiy tizimi bilan bir qatorda uning tashqi iqtisodiy aloqalarini ham tubdan qayta tashkil etishni talab qildi. Mustaqillikkacha O'zbekiston iqtisodiyoti yagona ittifoq xo'jalik

tizimining tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritgan bo'lib, ishlab chiqarish, ta'minot, xomashyo yetkazib berish va tayyor mahsulotlarni taqsimlash jarayonlari boshqa ittifoq respublikalari bilan chambarchas bog'langan edi.

"Bozor munosabatlarini shakllantirishni tegishli muhimsiz - tovar, pul bozorlarida va mehnat resurslari bozorida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida o'zaro aloqani ta'minlashi kerak bo'lgan bozor infrastrukturasiz tasavvur etib bo'lmaydi..." deydi O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimov[1; 173-b.]. Shu sababli mustaqillikning dastlabki yillarida tashqi savdo masalasi oddiy eksport-import munosabatlarini yo'lga qo'yishdan ko'ra kengroq iqtisodiy vazifani anglatgan. O'zbekiston bir vaqtning o'zida ikki jarayonni amalga oshirishi kerak edi: avvalgi xo'jalik aloqalarining uzilib qolishining oldini olish va yangi xalqaro savdo munosabatlarini shakllantirish. Va shu bilan birga O'zbekiston agrar xo'jaligining katta qismi paxta xomashyosi yetishtirishga yo'naltirilgan, un, shakar, choy kabi kundalik iste'mol mahsulotlarining esa sobiq SSSRning boshqa respublikalaridan olib kelingan.

Tadqiqotning maqsadi 1991–1993-yillarda O'zbekiston tashqi savdosining shakllanish jarayonini eksport-import ko'rsatkichlari asosida tahlil qilish hamda MDH mamlakatlari bilan saqlanib qolgan iqtisodiy bog'liqlik va Afg'oniston, Hindiston hamda Pokiston kabi davlatlar bilan yangi savdo aloqalarining rivojlanishini ko'rsatishdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi va manbalar

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, statistik, tizimli va tahliliy metodlardan foydalanildi. 1990–1993-yillar bo'yicha savdo ko'rsatkichlari vaqt kesimida qiyoslandi, ayrim davlatlar bilan savdo hajmi eksport, import va saldo ko'rsatkichlari asosida tahlil qilindi.

Maqolaning asosiy ma'lumotlar bazasini taqdim etilgan tarixiy-statistik arxiv materiallari tashkil etadi. Unda O'zbekistonning oziq-ovqat mahsulotlari importi, 1992-yilda MDH va sobiq Sovet respublikalari bilan sanoat tarmoqlari bo'yicha savdo ko'rsatkichlari hamda Hindiston, Afg'oniston va Pokiston bilan savdo ma'lumotlari berilgan.

3. Oziq-ovqat importi va ichki bozor muammosi

Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston tashqi savdosining muhim yo'nalishlaridan biri aholini asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash masalasi bo'ldi.

Arxiv ma'lumotlarga ko'ra, 1990-yilda un mahsulotlari bo'yicha umumiy ko'rsatkich 2 983,5 ming tonnani tashkil etgan, 1992-yilda esa 3 340 ming tonna qayd etilgan. Shu davrda mahalliy ishlab chiqarish hajmi 2 555 ming tonnadan 3 000 ming tonnagacha oshgan[2; 69-b.].

1990-yilda un importining asosiy qismi quyidagi mamlakatlarga to'g'ri kelgan: RSFSR — 147 ming tonna; Ukraina — 87,5 ming tonna; Belarus — 17,5 ming tonna; Qozog'iston — 57,6 ming tonna; Moldova — 4,4 ming tonna; Litva — 6,2 ming [3; 69-b.] tonna. 1991–1992-yillarda

Latviya va Estoniyadan olib kelingan un hajmi oshgan, Qozog'istondan un importi esa to'xtagan. Rossiya va Ukrainadan yetkazib berishlar davom etgan.

1990–1992-yillar davomida shakar importi 499,4 ming tonnadan 535 ming tonnagacha oshgan. Ukrainadan import 412,2 ming tonna, 400 ming tonna va 449 ming tonna; Qirg'izistondan 75 ming, 63 ming va 75 ming tonna; Qozog'istondan esa 11 ming, 8,4 ming va 10 ming tonna miqdorida qayd etilgan[4; 72-b.]. Manbada ushbu davrda shakar O'zbekiston sanoatida ishlab chiqarilmagani, ichki ehtiyoj asosan import orqali qoplangani qayd etiladi.

Konserva uchun baliq mahsulotlari importida RSFSR, Latviya va Litva asosiy o'rin tutgan. Baliq uni importi esa RSFSRdan 19,7 ming tonnadan 28 ming tonnagacha oshgan[5; 71-b.]. Bu ko'rsatkichlar oziq-ovqat ta'minotida sobiq ittifoq hududidagi ishlab chiqarish-ta'minot zanjirlarining saqlanib qolganini ko'rsatadi.

1992-yil ma'lumotlari O'zbekistonning sobiq Sovet respublikalari bilan savdosida import hajmi bir qator muhim tarmoqlarda eksportdan yuqori bo'lganini ko'rsatadi.

Yoqilg'i-energetika majmuasida import 1 517,91 mln dollar, eksport 599,22 mln dollar va saldo -918,69 mln dollar; qora metallurgiyada 369,52; 76,09 va -293,43 mln dollar; rangli metallurgiyada 101,32; 156,58 va +55,26 mln dollar; kimyo va neft-kimyoda 918,98; 212,81 va -706,17 mln dollar; mashinasozlik va metallga ishlov berishda 799,63; 1 944,88 va +1 145,25 mln dollar; o'rmon-yog'och va sellyuloza-qog'oz sanoatida 864,68; 10,40 va -854,28 mln dollar; qurilish materiallarida 417,95; 103,75 va -314,20 mln dollar; APK/agrosanoatda 503,70; 390,63 va -113,07 mln dollar; boshqa tarmoqlarda 89,48; 1,97 va -87,51 mln dollarni tashkil etgan.

Ushbu qatorlar yig'indisi bo'yicha jami import 5 583,17 mln dollar, eksport 3 496,33 mln dollar va saldo -2 086,84 mln dollarni tashkil etadi. Biroq bu yig'indi faqat taqdim etilgan jadval qatorlari doirasidagi hisob-kitobdir[6; 37-b.].

Mashinasozlik va metallga ishlov berish hamda rangli metallurgiya kabi ayrim yo'nalishlarda eksport ustun bo'lgan bo'lsa, yoqilg'i-energetika, kimyo va neft-kimyo, o'rmon-yog'och va sellyuloza-qog'oz kabi sohalarda import ustun bo'lgan.

1992–1993-yillarda savdo geografiyasining kengayishi. Mustaqillik O'zbekiston uchun tashqi savdoning geografiyasini kengaytirish imkoniyatini yaratdi. Sobiq ittifoq respublikalari bilan mavjud aloqalar davom etgan bir paytda, Osiyo mamlakatlari bilan ham yangi savdo munosabatlari shakllana boshladi.

O'zbekiston hamda Hindiston bilan tovar aylanmasi 1992-yildagi 2 100,2 ming dollardan 1993-yilda 14 249,9 ming dollargacha oshgani ko'rsatiladi. Eksport 1 092,1 ming dollardan 11 686,6 ming dollargacha, import esa 1 008,1 ming dollardan 2 563,3 ming dollargacha oshgan. Saldo mos ravishda 84,0 ming dollardan 9 123,3 ming [7; 3-b.]dollargacha o'zgargan.

Bu ma'lumotlar O'zbekiston tashqi savdosining sobiq ittifoq hududidan tashqaridagi yangi yo'nalishlari shakllanganini ko'rsatadi.

1992-yilda Afg'onistondan oyoq kiyim importi 2 758,60 ming dollarni tashkil etgani, Afg'onistondan shakar importi esa 1992-yilda 274 ming dollar, 1993-yilda 229 ming dollar bo'lgani qayd etiladi. Trikotaj mahsulotlari bo'yicha ham import ko'rsatkichlari keltirilgan.

Pokiston bilan savdo aloqalarida, 1992-yil Pokiston va O'zbekistonning yangi xalqaro savdo geografiyasini shakllantirish jarayonining bir qismi bo'ldi.

Pokiston bo'yicha shartnoma ko'rsatkichi 3 486,2 ming dollar, amaldagi ko'rsatkich 3 453,5 ming dollar va shartnoma bajarilishi 99,0 foiz sifatida berilgan. Boshqa qatorda 1 023,6 ming dollar va 785,5 ming dollar hamda 76,7 foizlik bajarilish ko'rsatilgan. Shuningdek, Pokistondan import qilingan mahsulotlar bo'yicha 1992-yilda 468,6 ming dollar, 1993-yilda 210,3 ming dollar miqdoridagi ko'rsatkich qayd etilgan[8; 3-b.].

1991–1993-yillardagi O'zbekiston tashqi savdosini uchta asosiy jarayon kesishgan davr sifatida ko'rish mumkin.

Birinchidan, sobiq xo'jalik tizimining inersiyasi saqlanib qoldi. Oziq-ovqat va sanoat mahsulotlarining katta qismi sobiq ittifoq respublikalaridan import qilinishi O'zbekiston iqtisodiyotining avvalgi ishlab chiqarish-taqsimot tizimi bilan mustahkam bog'langanini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, import tarkibida strategik va iste'mol tovarlari katta o'rin egalladi. Un, shakar, baliq mahsulotlari, neft mahsulotlari va metall kabi tovarlarning import qilinishi iqtisodiyotning turli segmentlarida ichki ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish zaruratini yuzaga keltirdi.

Uchinchidan, tashqi savdo geografiyasi kengaya boshladi. Hindiston, Afg'oniston va Pokiston bilan savdo aloqalarining rivojlanishi O'zbekistonning sobiq ittifoq hududidan tashqaridagi bozorlar bilan mustaqil iqtisodiy aloqalarni shakllantirishga kirishganini ko'rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, 1991–1993-yillarni O'zbekiston tashqi savdosining o'tish davri bosqichi sifatida tavsiflash mumkin: eski savdo zanjirlari hali to'liq uzilmagan, yangi bozorlar esa bosqichma-bosqich shakllanayotgan edi.

Xulosa qilganda, 1991–1993-yillar O'zbekiston tashqi savdo tizimining shakllanishida alohida tarixiy bosqichni tashkil etadi. Mustaqillikning dastlabki davrida mamlakat bir vaqtning o'zida iqtisodiy aloqalarning avvalgi tizimini saqlab qolish va mustaqil tashqi savdo geografiyasini shakllantirish vazifasini bajardi.

Tadqiqot natijalari oziq-ovqat xavfsizligi muammosi, sobiq ittifoq respublikalariga iqtisodiy bog'liqlik, 1992-yilda ayrim tarmoqlarda importning eksportdan ustunligi,

mashinasozlik va rangli metallurgiyadagi eksport salohiyati hamda Hindiston, Afg'oniston va Pokiston bilan yangi savdo yo'nalishlarining paydo bo'lganini ko'rsatadi.

Umuman, 1991–1993-yillardagi tashqi savdo jarayonlarini O'zbekistonning iqtisodiy mustaqillikka o'tish davridagi tarkibiy transformatsiyasi sifatida o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bu davrda savdo munosabatlari nafaqat tovar almashinuvi vositasi, balki yangi davlatning iqtisodiy suverenitetini mustahkamlash mexanizmlaridan biriga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Eshonqulov A.Q O'zbekiston Respublikasida mustaqillikning dastlabki yillarida iqtisodiyot sohasidagi o'rni // 2025. 173-bet
2. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.36, стр.69
3. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.36, стр.69
4. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.36, стр.72
5. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.36, стр.71
6. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.71, стр.37
7. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.177, стр.3
8. HAY3. Ф. М-62, оп.1, д.177, стр.3
9. World Bank. Uzbekistan: Former Soviet Union Trade by Commodity, 1992–1993; Hard Currency Trade by Commodity, 1992–1993.
10. World Integrated Trade Solution (WITS). Uzbekistan Trade Summary 1992.
11. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Volume of foreign trade turnover with CIS countries.